

INGLIZ TILINI O'RGANISHDA O'QISH KOMPETENSIYASINING LINGVOPSIXOLOGIK VA METODIK ASOSLARI

Mirzayev Mirkamol Qoratoyevich
Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti,
O'zbek tili, pedagogika va jismoniy madaniyat
kafedrası dotsenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada chet tilini, xususan ingliz tilini o'rganish jarayonida o'qish faoliyatining lingvopsixologik, metodik va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. O'qishning reseptiv nutq faoliyati sifatidagi roli, uning leksik va grammatik kompetensiyani rivojlantirishdagi o'rni hamda tafakkur va kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirishga ta'siri yoritiladi. Shuningdek, o'qish jarayonining bosqichlari, psixologik mexanizmlari va zamonaviy ta'limdagi integrativ funksiyasi ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: o'qish faoliyati, chet tili, ingliz tili, kommunikativ kompetensiya, lingvopsixologiya, reseptiv nutq, psixolingvistika, metodika, matn tahlili.

ЛИНГВОПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОМПЕТЕНЦИИ ЧТЕНИЯ ПРИ ИЗУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Мирзаев Миркамол Коратоевич
Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологий,
кафедра узбекского языка, педагогики и физической культуры
доцент

Аннотация: В данной статье анализируются лингвopsихологические, методические и педагогические аспекты чтения в процессе изучения иностранного языка, в частности английского языка. Рассматривается роль чтения как вида рецептивной речевой деятельности, его значение в развитии лексической и грамматической компетенции, а также влияние на формирование

мышления и коммуникативных навыков. Также научно рассматриваются этапы процесса чтения, его психологические механизмы и интегративная функция в современном образовании.

Ключевые слова: чтение, иностранный язык, английский язык, коммуникативная компетенция, лингвopsихология, рецептивная речь, психолингвистика, методика, анализ текста.

LINGUOPSYCHOLOGICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF READING COMPETENCE IN ENGLISH LANGUAGE LEARNING

Mirzayev Mirkamol Qoratoyevich
Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnologies
Associate Professor, Department of Uzbek Language,
Pedagogy and Physical Culture

Annotation: This article analyzes the linguopsychological, methodological, and pedagogical aspects of reading in the process of learning a foreign language, particularly English. The role of reading as a receptive language skill, its importance in developing lexical and grammatical competence, as well as its influence on the formation of thinking and communicative skills are examined. The stages of the reading process, its psychological mechanisms, and its integrative function in modern education are also scientifically considered.

Keywords: reading, foreign language, English, communicative competence, linguopsychology, receptive language, psycholinguistics, methodology, text analysis.

Chet tilini o'rganish jarayonida o'qish faoliyati alohida va beqiyos ahamiyat kasb etadi, chunki u nafaqat til birliklarini — ya'ni leksik, grammatik va fonetik materiallarni o'zlashtirishga xizmat qiladi, balki o'quvchining tafakkurini rivojlantirish, dunyoqarashini kengaytirish hamda kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ayniqsa, ingliz tilini o'rganishda o'qish orqali talaba turli xalqlarning madaniyati, ijtimoiy hayoti, tarixiy

taraqqiyoti va an'analari bilan bevosita tanishish imkoniyatiga ega bo'lib, bu esa uning tilni chuqurroq va ongli ravishda egallashiga zamin yaratadi.

O'qish — bu yozma nutqni vizual tarzda qabul qilish, uni tovush va ma'no bilan o'zaro bog'lash hamda matndan zarur axborotni anglab olishga qaratilgan murakkab psixolingvistik jarayondir. Mazkur faoliyat o'z ichiga ikki asosiy, o'zaro chambarchas bog'liq komponentni oladi: birinchidan, matnni ko'rish orqali idrok etish, ya'ni grafemalarni tanish va ularni tovush obrazlari bilan moslashtirish; ikkinchidan esa, o'qilgan birliklarning semantik mazmunini anglash, ya'ni fikrni tushunish va talqin qilish jarayoni. Shu bois o'qish nutq faoliyatining reseptiv turi sifatida e'tirof etiladi, chunki u asosan tayyor axborotni qabul qilish va qayta ishlashga yo'naltirilgan bo'lib, uning samaradorligi o'quvchining matndan olgan bilimlari, tushunish darajasi va undan qoniqish hosil qilishi orqali namoyon bo'ladi.

O'qish kommunikativ faoliyatning muhim shakllaridan biri bo'lib, yozma nutq vositasida samarali muloqotni ta'minlaydi va insonning ijtimoiy, ta'limiy hamda kasbiy hayotida keng qo'llaniladi. Ushbu faoliyat orqali o'quvchi yangi bilim va axborotlarni o'zlashtiradi, til boyligini izchil ravishda kengaytiradi, og'zaki va yozma nutq ko'nikmalarini rivojlantiradi hamda turli xalqlarning madaniyati, urf-odatlarini va hayot tarzi bilan tanishadi. Natijada o'qish nafaqat ma'lumot olishning asosiy manbai sifatida, balki shaxsning intellektual va kommunikativ rivojlanishini ta'minlovchi muhim pedagogik vosita sifatida ham namoyon bo'ladi. Shu boisdan, o'qish jarayoni o'quv faoliyatida ikki tomonlama — ya'ni ham mustaqil maqsad, ham samarali o'qitish vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy metodik yondashuvlarga ko'ra, o'qish jarayoni faqat texnik ko'nikmalarni — ya'ni harf va so'zlarni to'g'ri o'qishni egallash bilangina cheklanmaydi, balki u nutq faoliyatining boshqa turlarini, ayniqsa, og'zaki va yozma nutqni rivojlantirish uchun muhim manba sifatida talqin etiladi. O'quv jarayonida matnlar til o'rganishning ko'p qirrali vositasi bo'lib xizmat qilib, ular orqali o'quvchilar yangi leksik birliklarni o'zlashtiradi, grammatik strukturalarni amaliy kontekstda o'rganadi hamda nutqiy kompetensiyalarini izchil ravishda boyitadi.

Shu bilan birga, matn bilan ishlash jarayoni o'quvchilarning fikrlash faoliyatini faollashtiradi va ularni mustaqil ravishda o'z fikrini ifoda etishga undaydi. Xususan, matn asosida tashkil etiladigan savol-javob mashqlari, munozaralar, tahliliy suhbatlar hamda qayta hikoya qilish kabi topshiriqlar o'quvchilarning gapirish ko'nikmasini shakllantirishda va rivojlantirishda samarali didaktik vosita hisoblanadi. Natijada o'qish jarayoni integrativ xarakter kasb etib, u tilning barcha asosiy ko'nikmalarini — tinglash, gapirish, o'qish va yozishni o'zaro uyg'un holda rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'qish murakkab aqliy jarayon bo'lib, u o'zida analitik va sintetik faoliyatning uzviy uyg'unligini mujassam etadi. Mazkur jarayon davomida o'quvchi yozma matnni nafaqat qabul qiladi, balki uni tahlil qiladi, umumlashtiradi va ma'no jihatdan qayta ishlaydi. O'qish samaradorligi bir qator psixologik va lingvistik mexanizmlarning o'zaro hamkorligiga bog'liq bo'lib, ular orasida antisipatsiya, assotsiativ bog'lanishlar hamda ko'rish va nutq-motor koordinatsiyasi alohida o'rin tutadi.

Xususan, antisipatsiya mexanizmi o'quvchining kontekstga tayangan holda keyingi so'z, ibora yoki fikrni oldindan taxmin qilish qobiliyatini ifodalaydi, bu esa o'qish tezligi va tushunish darajasini oshiradi. Assotsiativ bog'lanishlar esa harf, tovush va ma'no o'rtasidagi aloqalarni shakllantirib, til birliklarini yaxlit holda idrok etishga yordam beradi. Bundan tashqari, ko'rish va nutq-motor koordinatsiyasi yozma belgilarni tovush obrazlari bilan uyg'unlashtirish orqali o'qish jarayonining fiziologik asosini ta'minlaydi. Ushbu mexanizmlarning uyg'un faoliyati natijasida o'qish jarayoni samarali kechadi hamda matnni chuqur va ongli ravishda tushunish imkoniyati yaratiladi.

Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, samarali o'qish ko'nikmasini shakllantirish uchun mazkur psixolingvistik mexanizmlarni izchil va bosqichma-bosqich rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. O'qish jarayonida matnni tushunish birdaniga yuzaga kelmaydi, balki u murakkab kognitiv faoliyat sifatida ketma-ket bosqichlar orqali amalga oshadi.

Dastlabki bosqichda o'quvchi matnning alohida elementlarini — so'zlar, so'z birikmalari va gaplarni qisman anglaydi, ya'ni bu jarayon qisman tushunish darajasi bilan xarakterlanadi. Keyingi bosqichda esa o'quvchi til birliklari o'rtasidagi semantik va grammatik bog'lanishlarni idrok etib, ularning o'zaro munosabatini tushuna boshlaydi, bu esa ma'no darajasidagi tushunishni ifodalaydi. Nihoyat, eng yuqori bosqichda o'quvchi matnning umumiy mazmunini, asosiy g'oyasi va muallif niyatini anglaydi, ya'ni mazmuniy tushunish darajasiga erishadi. Shu tariqa, o'qish jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanib, oddiy idrokdan chuqur tahlil va umumlashtirish darajasigacha ko'tariladi.

Mazkur bosqichlar o'zaro uzviy bog'liq holda rivojlanib, o'quvchining til kompetensiyasi oshgani sari murakkablashadi va chuqurroq kognitiv jarayonlarni talab qiladi. Shu sababli o'qish ko'nikmasini shakllantirish uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab etadi. Jarayon harflarni tanishdan boshlanib, ularni tovushlar bilan bog'lash va talaffuz qilish, keyinchalik so'zlarni yaxlit birlik sifatida idrok etish hamda matnni ongli tushunib o'qishga o'tadi. Dastlab ovoz chiqarib o'qish fonetik ko'nikmalarni rivojlantirsa, keyinchalik ichda o'qish (silent reading) tezkor va chuqur tushunishni ta'minlaydi.

O'qish faoliyati bir nechta vazifalarni bajaradi: amaliy jihatdan axborot olishga, ta'limiy jihatdan bilimlarni kengaytirishga, tarbiyaviy jihatdan esa madaniy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, u tafakkur, tahlil, umumlashtirish va mustaqil fikrlashni rivojlantiradi. Shu bois o'qish til o'rganishda nafaqat bilim manbai, balki shaxsni har tomonlama rivojlantiruvchi muhim pedagogik vosita hisoblanadi.

Umuman olganda, ingliz tilini o'rganishda o'qish kompetensiyasi murakkab, ko'p qirrali va integrativ jarayon bo'lib, u o'quvchining tahlil qilish, mantiqiy fikrlash va mustaqil xulosa chiqarish kabi intellektual ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Shuningdek, o'qish kompetensiyasi til materiallarini o'zlashtirish, lug'at boyligini kengaytirish, grammatik tuzilmalarni mustahkamlash hamda og'zaki va yozma nutqni rivojlantirishda asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Psixologik mexanizmlar — antisipatsiya, assotsiativ bog'lanishlar va ko'rish-nutq

koordinatsiyasining izchil rivojlanishi esa o'qish samaradorligini ta'minlaydi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qishni kommunikativ yondashuv asosida tashkil etish, uni faqat texnik ko'nikma sifatida emas, balki mazmunli va maqsadli faoliyat sifatida shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu asosda o'qish o'quvchilarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishini ham ta'minlovchi yetakchi omillardan biriga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Миролюбов А.А., Рахмонов И.В. Ўрта мактабда чет тили ўқитишнинг умумий методикаси / В.С. Цетлин таҳрири остида. — Москва: Просвещение, 1967. — 199–248 б.
2. Гез Н.И., Ляховицкая М.В., Миролюбов А.А. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. — Москва: Просвещение.
3. Harmer J. *The Practice of English Language Teaching*. — London: Pearson Education, 2015.
4. Richards J.C., Rodgers T.S. *Approaches and Methods in Language Teaching*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
5. Brown H.D. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. — New York: Pearson Education, 2007.
6. Ur P. *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
7. Nunan D. *Language Teaching Methodology*. — London: Prentice Hall, 1991.
8. Scrivener J. *Learning Teaching*. — Oxford: Macmillan Education, 2011.
9. Ziyonet axborot-ta'lim portali: www.ziyonet.uz